

אגודת הנשים - תל אביב

צומת המזרח התיכון

עורכים: פרופ' עפרה בנג'ו וד"ר הראל חורב כרך 2, גיליון מס' 6, 6 יוני 2012

מרכז משה דיין ללימודי
המזרח התיכון ואפריקה

האופוזיציה הסורית בהתקרב שעת ההכרעה

ניר בומס

שאלת האופוזיציה הסורית ויכולתה לשמש כחלופה לשלטונו של אסד הייתה אחת השאלות המרכזיות והלא פתורות עוד לפני פרוץ ה"אביב הסורי" במרץ 2011. המשטר של משפחת אסד הצליח לבסס את עצמו במהלך 42 שנות קיומו כמערכת יציבה שלא הותירה מקום רב לפעילותה של אופוזיציה פנימית, למעט המרד של האחים המוסלמים שדוכא ב-1982 ולתקופה קצרצרה בראשית שלטונו של בשאר שנודעה בשם ה"אביב של דמשק". בהעדר אופוזיציה פנימית משמעותית, נותרה הזירה בעיקר בידי קבוצות האופוזיציה שפעלו מחוץ לסוריה. אלה נעו בין הציר של פורשי המשטר כדוגמת ריפעת אל-אסד, דודו של בשאר, או עבד אל-חלים ח'דאם לבין הציר הפעיל של האחים המוסלמים (שהעבירו את מרכז פעילותם אל מחוץ לסוריה לאחר מאורעות 1982) כשלצדם כמה קבוצות מיעוטים, בעיקר כורדים ונוצרים. האופוזיציה כללה גם אישים ליבראליים יותר כגון אנשי "הצהרת דמשק" - הצהרה עליה חתמו 500 אנשי רוח ופעילים סוריים ב-2005 בקריאה לביטול חוקי החירום, לכיבוד זכויות אדם וזכויות מיעוטים ולפתיחת דיאלוג לאומי על עתידה של סוריה. כמו כן היא כללה מפלגות גולות כמפלגת הרפורמה הסורית, מפלגת אנפתאח או "הקואליציה הדמוקרטית הסורית", שפעלו במנותק מהמתרחש בתוך סוריה. האופוזיציה הסורית שלאחר תחילת ההתקוממות כבר לא סבבה סביב אותם צירים. מחד גיסא, נראה היה שה"אופוזיציות הסמליות", כלומר אלה שייצגו את שרידי המשטר הישן כמו גם אותן קבוצות גולות, שפעלו בעיקר לצרכי יחסי ציבור אך ללא ייצוג אמיתי בשטח - איבדו את נראותן. מאידך גיסא, התארגנויות חדשות שצמחו מהשטח סיפקו שלל של פנים חדשות הנראות כאוטנטיות יותר אף כי פחות מוכרות. בהכללה ניתן לומר שלהוציא ציר האחים המוסלמים ששמר על יציבות יחסית וכמה אישים בציר הדמוקרטי של מעגל "הצהרת דמשק", מרביתם של אנשי האופוזיציה הוותיקים והמוכרים נדחקו לשוליים נוכח המציאות המשתנה ומנהיגי המרד החדשים שיצאו ממנה.

מספר משתנים יכולים להסביר את הקושי ב"אחדות השורה" של האופוזיציה. הראשון טמון במבנה החברה הסורית, בפסיפס העדתי, השבטי ובמבנה האינטרסים השונה של הכוחות הפוליטיים המרכזיים בסוריה: אנשי האחים המוסלמים (הנחלקים בין הנהגת פנים לחוץ), מנהיגי שבטים, קבוצת הצהרת דמשק (שבהיותה דמוקרטית מפוצלת בעצמה); הקבוצה הלאומית שחלקה מורכב מאנשי רפורמה מהמשטר הישן; הכורדים, שהקימו מועצה משלהם הקוראת לאוטונומיה תרבותית ואף להתנתקות פוליטית מסוריה; והנוצרים האשוריים. המשתנה השני טמון במתח המובנה שבין דינמיקת פנים לבין דינמיקת חוץ. ההתקוממות שהחלה בעיר הדרומית חומס והתפשטה בהדרגה לכל רחבי סוריה, יצרה מבנה הנהגה מבוזר והטרוגני הכולל ועדות

התנגדות מקומיות, פלוגות של "צבא סוריה החופשי" וקבוצות ואישים שהובילו הפגנות ופעילויות אחרות. מנהיגי השטח בסוריה אינם מתואמים תמיד עם ההנהגה הפוליטית היושבת מחוץ לסוריה.

משתנה נוסף הוא מעורבותם של גורמים חיצוניים ובראשם חזבאללה, איראן וארגון אל-קאעידה שנוכחותו, או נוכחות ארגונים סלפיים רדיקליים קרובים לו אושרה לאחרונה גם על ידי גורמי אופוזיציה. שירותי הביטחון הירדניים מעריכים כי כ-1500 לוחמי ג'יהאד משתתפים כיום בלחימה בסוריה. מעורבותה של איראן, המתבטאת בהעברות כספים וציוד, תמיכה בחזבאללה וניסיונות פוליטיים להשפיע על האופוזיציה הסורית, מגבירה אף היא את הפיצול ומעוררת דאגה אצל אלה המקווים עדיין למצוא שותפי דרך לבנייתה של סוריה ליבראלית ודמוקרטית יותר.

מתוך הכרה בחשיבות האחדות ובניסיון להתגבר על הקשיים התכנסה באיסטנבול באוקטובר 2011 קבוצת פעילים סורים – ברובם אינטלקטואלים גולים – על מנת להקים את המועצה הלאומית הסורית (National Council Syrian). על בסיס ההשראה ששאבה ממועצת המעבר הלבובית, ניסתה המועצה הלאומית הסורית, על 270 חברים, לבנות את עצמה כאב טיפוס של מבנה פוליטי שיוכל לרשת בבוא היום את השלטון במדינה. "המועצה" מינתה מזכירות בת 21 חברים וועדה מנהלת בת 8 חברים על בסיס הקבוצות המרכזיות שנסקרו לעיל. חלוקת מושבים ייצוגית זו עוגנה בהסכם ההקמה מתוך רצון לאזן בין קבוצות המפתח השונות כמו גם לייצר תדמית של אופוזיציה מייצגת. מאז הקמתה, התכנסה המועצה בהרכבים שונים יותר מתריסר פעמים מתוך רצון לאחד את השורות ולהביא להכרה בינלאומית בה כגוף אופוזיציוני סורי מייצג. אלא שהוויכוחים הפנימיים, ההתפטרות והמכתבים הפומביים שנכתבו כנגד המועצה ומנהיגיה הביאו לכישלון שני המהלכים: מחד גיסא, המועצה לא זכתה בהכרה החיצונית לה יחלה; מאידך גיסא, היא לא הצליחה למצב את עצמה בזירה הפנים-סורית כגוף המייצג את האופוזיציה על גווניה השונים.

בהקשר זה יש להתייחס בנפרד לחלקה המשמעותי של האופוזיציה הצבאית שגדל לאור הימשכות האירועים בסוריה. האופוזיציה הצבאית החלה להתארגן בחסות ועדות ההתנגדות המקומיות ואחר כך בחסות צבא סוריה החופשי שהפתיע רבים בהישגיו מול הצבא הסורי בחודשים האחרונים של 2011 (בעיקר בפעילות בג'סר אל-שעיור, רסטאן, זבדאני, אידליב, חומס ואף בכמה מפרברי דמשק). תנופת המרד הצבאי הביאה לגל של עריקות כמו זו של סגן אלוף חוסיין חרמוש שברוח הימים פרסם את עריקתו בסרטון שהעלה לאינטרנט. בהמשך צירף אליו כ-150 חיילים במהלך המבצע בעיר בד'מה שבפרובינציית אידליב ביוני 2011. העריקה המתקשרת הביאה לגל של עריקות דומות ולהקמת "תנועת הקצינים החופשיים" שהיוותה את הבסיס המאורגן הראשון לאופוזיציה הצבאית.

כחודש לאחר מכן, ביולי 2011 הכריז הקולונל ריאד אל אסעד יחד עם שישה קצינים פורשים, על הקמת "צבא סוריה החופשי" שמטרתו הייתה לתאם את הפעילות הצבאית ולטפל בצרכים הלוגיסטיים של הלוחמים ושל התושבים הנתונים במצור כוחותיו של אסד. אלא שגם כאן אחדות המטרה לא הכתיבה את אחדות השורה. אסעד, הנחשב כמחובר יותר לוועדות ההתנגדות בסוריה, בחר שלא לחבור לארגון הגג של המועצה הלאומית הסורית, שבינתיים הקימה מועצה צבאית

משלה. הטורקים, שדווקא מעוניינים לסייע למועצה הלאומית ולמחנה האסלאמי המתחזק בתוכה הבהירו לקולונל אסעד ולשותפו, הגנרל פיאז עמר, שכדאי להם לקבל את מרות המועצה הלאומית. בתגובה על הנתיה העצמאי שבחרו השניים אף מונעים מהם הטורקים לצאת מגבולות מחנה הפליטים אפידין המצוי בתחומי טורקיה, או לדבר עם עיתונאים ודיפלומטים שניסו לבקרו. אסעד ועמר מצדם ממשיכים במאמצי התיאום ובודקים אפשרויות אכסניה פוליטיות מחוץ לשורות המועצה הלאומית הסורית. במקביל הכריזו מספר מנהיגי שבטים על כינונה של הזרוע הצבאית של שבטי סוריה הפועלת במקביל לפלוגות הצבא החופשי.

אתגר אחדות השורה רחוק אפוא מהישג יד. בחזית הפוליטית ניצבת מועצה לאומית המשקפת ייצוג יתר של קבוצות אינטרס צרות, אסלמיסטיות ברובן כשמולה ניצבים אנשי אופוזיציה ותיקים שלא מוכנים להעניק לה לגיטימציה וכן קבוצות מתחרות שכבר הקימו ממשלה עצמאית גולה בראשות נוּוּפַל אל-דוואליבי, בנו של מערף דוואליבי שניהן כראש הממשלה האחרון בסוריה לפני הפיכת הבעת' ב-1963. הביקורת הפנימית והחיצונית מונעת מהמועצה הלאומית להתבסס כגוף היציג של האופוזיציה הסורית וכשותף המרכזי של ממשלות המערב המבקשות לסייע לאופוזיציה זו. בחזית הצבאית נתפס הצבא החופשי הסורי כאפקטיבי, אמין ומחובר יותר לשטח. אלא שגם כאן, ברור ששורת הפיקוד אינה מאוחדת. השילוב שבין ניהול המערכה ממחנה פליטים תחת פיקוח טורקי לבין האירועים בשטח המונעים על ידי ועדות התנגדות מקומיות, מלמד על פיקוד צבאי שמשמעותו סמלית. היות וקשה לנהל מלחמה בהעדר מפקדה, אמצעי קשר ואפילו חופש תנועה למפקדים. ובכל זאת, מצליחה האופוזיציה הצבאית להמשיך ולהכות בצבא הסורי כפי שמלמדת הפרשיה האחרונה בה נחשף ניסיון הרעלה שנעשה נגד שר ההגנה הסורי, דאוד רזחה, שר הפנים מוחמד אל-שאהאר, וגיסו של אסד ואיש אמונו, אסף שוכת.

מדינות המערב, שעדיין מחפשות את הדרך הנכונה לסייע לאופוזיציה, אימצו לעצמן כבר מספר ערוצים תוך פיזור הסיכון והימנעות מהכרזה על קבוצה מסוימת, ובכלל זה המועצה הלאומית, כארגון היציג. על רקע הבחירות במצרים שהראו את המרחק שבין תחילתה כמהפכה ליבראלית וסופה בהתחזקות המשמעותית של הקולות האסלמיסטיים, נזהרים במעשיהם גם אלה המעוניינים בהצלחתה של האופוזיציה. עם זאת, ברור שללא סיוע חיצוני תתקשה האופוזיציה להחזיק מעמד ולכן מתחבט המערב בשאלה במי לתמוך תוך ניסיונות זהירים לסייע לגורמים הנתפשים כמתונים יותר. בינתיים גם כאן אין אחדות שורה ודומה שהמערב מבזר את השקעותיו במחנה האופוזיציה הליבראלי בעוד שגורמים במפרץ ובאיראן (המבינה שיש להתכונן לתסריט שאינו כולל את אסד בתוכו) מחזקים את האופוזיציה האסלאמיסטית, וזאת במקביל לניסיונות סעודיים להביא לפשרה פוליטית ולהידברות בין האופוזיציה לבין אסד.

תופעת הפיצול אינה חדשה ובמידה רבה היא מאפיינת את דינמיקת ה"אביב הערבי". לראיה 81 מפלגות ומאות מועמדים עצמאיים בבחירות לתוניסיה ותופעה דומה במצרים. לכן דומה שאין לצפות לשינויים משמעותיים בדינמיקת "אחדות השורה" מבפנים. מכאן שהמפתח ל"שובר שוויון" אפשרי טמון בהחלטת המערב להתערב לטובת האופוזיציה בכלל תוך בחירה מושכלת במחנה הנכון. העדר התערבות שתבוא לידי ביטוי בהכרה פוליטית, בסיוע לצבא החופשי או בהבטחתו של פרוזדור הומניטרי, יסייע לאסד לנצל את הפיצול לצורך ביסוס הטיעון שהאירועים בסוריה מונעים בעיקר על ידי גורמי טרור ולא על ידי אופוזיציה לגיטימית. מעורבות המערב

תקרב אמנם את הדחתו של אסד אך היא טומנת בחובה גם סיכון להמשך הפיצול והתגברות האלימות ביום שאחרי. עם זאת, נראה כי התמשכות האירועים במתכונתם הנוכחית והתחזקות הגורמים הסלפיים יחזקו דווקא את האפשרות שהמערב יתערב לבסוף וישנה את יחסי הכוחות בין המשטר לאופוזיציה. וכמו במקרה של לוב, דומה שגם כאן מסתמן תסריט שבו אירופה תוביל את המהלך.

ניר בומס הינו עמית מחקר במרכז דיין. עבודת הדוקטורט שלו שעסקה בנושא האופוזיציה הסורית והאיראנית הוגשה לאחרונה לאוניברסיטת חיפה.

במידה והינך מבקש להכנס באופן קבוע לרשימת התפוצה של מאמרי "צומת המזה"ת" אנא

שלח הודעה ל Dayancen@post.tau.ac.il

הנך נמנה על רשימת התפוצה של מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. אם ברצונך שלא להימנות עליה אנא שלח דוא"ל לכתובת listserv@listserv.tau.ac.il עם הכותרת "unsubscribe dayan-center".